

Exposició *Imprescindibles. Les treballadores del Museu de Ciències Naturals de Barcelona 1917-1987*. Barcelona, Museu de Ciències Naturals de Barcelona, març 2023 – març 2024.

El Museu de Ciències Naturals de Barcelona (MCNB) té el seu origen al Museu Martorell d'Arqueologia i Història Natural, inaugurat, el 1882, al parc de la Ciutadella de Barcelona. Actualment, l'integren cinc seus repartides per la ciutat: el Museu Martorell i l'anomenat Castell dels Tres Dragons (tots dos al parc de la Ciutadella), el Jardí Botànic de Barcelona i el Jardí Botànic Històric (tots dos al parc de Montjuïc), i l'Edifici Fòrum (al parc del mateix nom). A conseqüència de la reorganització franquista de l'Ajuntament de Barcelona i els seus museus després de la Guerra Civil, es separaren els museus de geologia (a l'edifici del Martorell) i de zoologia (al Castell dels Tres Dragons). La reunificació en l'actual MCNB és del 2000, i la seu de l'Edifici Fòrum s'inaugurà el 2011.

«Imprescindibles», l'exposició objecte d'aquesta ressenya, es va inaugurar el 23 de març passat en aquest últim espai, inicialment anomenat Museu Blau pel color del singular edifici que l'allotja. Està comissariada per José Pardo-Tomás (IMF-CSIC, Barcelona), bon coneixedor dels fons arxivístics del MCNB, en què ha investigat durant més d'una dècada. Tal com el mateix Pardo-Tomás va referir a l'acte d'inauguració de la mostra, tot començà amb una fotografia a la paret de l'escala d'accés als dipòsits del MCNB, que ha estat escollida com a cartell de l'exposició. Hi apareixen cinc dones joves amb bata blanca posant, a la dècada de 1920, en un banc de fusta davant l'hivernacle del parc de la Ciutadella. Indagacions subsegüents permeteren identificar-les totes cinc com treballadores del Museu de Biologia (Sofia Gallego, Carmen Giménez, Conxita Jorba, Anna Foix Quer i Pepita Mata), i datar la imatge el març de 1927.

La mostra apareix disposada al llarg del passadís d'accés a les aules i a les exposicions temporals del museu, en un espai acotat mitjançant una atractiva estructura de fusta, lleugera i diàfana, la qual consisteix en cinc mòduls de contingut expositiu, a més d'un pòrtic d'accés i un

mòdul final de crèdits amb un llibre de visites on el públic pot deixar els seus comentaris. La mostra es basa sobretot en fotografies i altres fonts gràfiques, objectes variats relacionats amb les activitats de les «imprescindibles», i una selecció de testimonis orals de les dones protagonistes del relat, que són accessibles a través de codis QR. Els textos que serveixen d'introducció als mòduls són breus i clars, s'ofereixen en versió trilingüe (català, castellà i anglès, aquesta última en cartelles a banda, a petició del/de la visitant), i es complementen amb alguns diagrames il·lustratius de xarxes familiars i professionals.

El fil conductor de l'exposició segueix l'ordre cronològic tot cobrint setanta anys d'història. S'estenen entre 1917, data inaugural del llavors anomenat Museu de Catalunya de Ciències Naturals, que buscava realçar la identitat del territori català (gea, fauna i flora) com a part dels esforços d'institucionalització de la ciència impulsada per la Mancomunitat de Catalunya sota l'ègida catalanista conservadora de la Lliga Regionalista, i 1987, any de tancament d'una etapa del MCNB i d'arrencada de diversos processos de reorganització d'aquesta i d'altres institucions municipals la vigília de cita olímpica del 1992.

Les persones que visiten la mostra es troben abans de res amb un breu vídeo (tres minuts) que resumeix la història dels museus de ciències naturals a Europa i Amèrica des de finals del segle XIX, on es destaca una creixent presència de les dones en aquestes institucions científiques al llarg del temps. Si començaren fent-se càrrec de tasques subsidiàries més o menys invisibilitzades (taquilleres, secretàries, bibliotecàries, arxiveres, auxiliars de col·leccions, encarregades d'activitats didàctiques incipients), a partir de les dècades de 1960 i 1970 les dones van cobrar un pes creixent en tasques fins aleshores acaparades per homes tot assumint fins i tot els llocs directius d'aquestes institucions científiques, avui dia marcadament feminitzades. El vídeo conclou mostrant que el MCNB constitueix, en aquest sentit, un cas típic, gens singular en la història dels museus de ciències naturals, davant del no poc freqüent afany per assenyalar en to autocomplaent l'excepcionalitat del cas barceloní.

En el primer dels cinc mòduls que segueixen aquest pòrtic («L'arribada de les senyorettes al Museu») s'identifica un grup de fins a 16 joves pertanyents a capes mitjanes de la societat barcelonina, amb les seves xarxes familiars, entre les primeres treballadores d'un MCNB aleshores orientat cap a la popularització científica de les capes mitjanes, en el marc d'una societat marcadament patriarcal, classista i molt tensionada socialment.

El segon mòdul («Els treballs i els dies») es dedica a l'època daurada del MCNB: el període des dels temps de la Mancomunitat fins a l'esclat de la Guerra Civil, passant per la dictadura de Primo de Rivera i la Segona República. S'hi il·lustren diferents tasques subalternes a les quals aquestes treballadores es dedicaven amb cura i el propòsit de les quals era conferir una estructura moderna als museus (catalogació, etiquetatge, organització interna de la col·lecció). L'anàlisi cal·ligràfica, a partir sobretot de les seves firmes i fitxes personals, ha permès identificar la mà de diferents dones a la documentació arxivística, visibilitzant d'aquesta manera el repartiment de tasques entre elles.

El tercer («El sotrac de la guerra») presta atenció a la significació que va tenir la Guerra Civil per a aquestes dones, cosa que s'il·lustra a través de diverses històries que mostren les seves vicissituds i l'impacte, sovint dramàtic, en les seves vides: des de qui es va veure obligada a viure a l'MCNB durant tota la guerra per la impossibilitat de tornar al seu domicili familiar a qui va perdre el seu marit víctima de la violència irregular de les milícies.

El quart («La continuïtat assegurada enmig de la precarietat») s'ocupa del llarg període del Franquisme i brinda la paradoxa de les treballadores del MCNB assegurant la pervivència a aquesta institució durant les quatre dècades de Dictadura i primera Transició, en absència dels homes que hi ocupaven els càrrecs, qui foren inhabilitats o partiren per l'exili, i davant professors de la universitat franquista que els reemplaçaren sense tenir cap interès pel museu; alhora que les noves autoritats municipals apostaven, en detriment d'aquest, pel parc zoològic en les seves noves polítiques de comunicació científica. El paper de les dones al MCNB començà aleshores a reforçar-se de forma gradual amb l'arribada a la institució, becades, de les primeres universitàries estudiants i llicenciades en Ciències Naturals, algunes de les quals, com Alicia Masriera i Roser Nos, arribaren amb el temps a dirigir els museus de geologia i zoologia, respectivament.

El cinquè i darrer mòdul («Epíleg, els inicis d'un canvi que serà radical, 1980-1987») aborda les conseqüències de les transformacions experimentades pel MCNB durant la dècada de 1980 de resultes de la superposició de diversos processos de canvi a l'administració municipal barcelonina, destacadament la jerarquitització de les plantilles i l'externalització de serveis subalterns. D'una banda, prosseguí de manera imparable la feminització del personal de l'MCNB a tots els nivells laborals, fins i tot assolint la direcció tant d'aquest (Anna Omedes) com dels Centres i Museus de Ciències de l'Institut de Cultura de Barcelona (Carme Prats). D'altra banda, es reubicaren al MCNB un bon nombre de funcionàries municipals subalternes (neteja, telefonia, vigilància de sales, administració, etc.) després d'externalitzar-se els serveis que cobrien els seus centres originaris de treball. I aquestes dones no només incrementaren la plantilla del Museu sinó que aconseguiren reciclar-se tot formant-se en tasques auxiliars al camp de la museística, en no poca mesura gràcies a l'estímul de la direcció femenina dels museus de geologia i zoologia.

En definitiva, «Imprescindibles» és una exposició de dimensions ajustades i cuidada factura, que entra pels ulls i pot resultar molt atractiva també a públics més enllà de l'àmbit acadèmic i universitari, particularment entre el nombre creixent de les persones que s'interessen per la història emancipatòria de les dones i la seva incorporació gradual al món laboral i professional. A aquest particular, és encomiable l'esforç per visibilitzar les dones protagonistes de la història relatada sense incórrer en el «pionerisme» encara present en una certa historiografia feminista que segueix mimetitzant algunes orientacions tradicionals de la història de la ciència centrades en grans figures. Finalment, tampoc no sobra subratllar que el muntatge d'una exposició d'aquestes característiques és impensable sense el suport d'una indagació acurada i exhaustiva als rics fons arxivístics del Museu i de la ciutat de Bar-

celona; cosa que obliga a posar en valor aquest patrimoni historicocientífic, i a continuar assegurant-ne la preservació i l'accessibilitat a la comunitat investigadora com a part integral del MCNB en els propers temps.

Jon Arrizabalaga

Institució Milà i Fontanals d'Investigació en Humanitats (IMF-CSIC), Barcelona

ORCID: 0000-0002-0740-4951